

evoluția televiziunilor contemporane spre senzaționalism, tabloidizare, promovarea voaierismului și exhibiționismului, iar studiile culturale se centrează pe explicarea reacțiilor umane printr-un complex de factori : de pildă, impactul emisiunilor violente depinde de gradul de inadaptare a indivizilor și de climatul general de violență din societatea respectivă. Structuralismul se axează pe relevarea impactului manipulator al polisemiei, studiile ideologice sunt focalizate pe raporturile de dominare din societate și pe reacțiile de rezistență ale indivizilor și grupurilor (arătând și rolul pozitiv al televiziunii în promovarea unor mișcări sociale progresiste), perspectiva ritualică și analiza miturilor dezvăluie forumul cultural de expresie și dezbateri creat de televiziune, prin apelul la mituri. Pe lângă aceste abordări, autorii prezintă teoriile efectelor puternice și efectelor slabe ale mass-media asupra publicului, optând pentru o abordare de mijloc în analiza efectelor, fără a neglija nici capacitatea de influențare a televiziunii, nici posibilitățile de rezistență ale receptorilor.

Al șaptelea capitol, „Combaterea manipulării prin televiziune”, abordează probleme de etică a mass-media și vizează, în linii mari, următoarele aspecte : în primul rând, este necesară conștientizarea dispozitivelor și tehnicilor de manipulare de către receptorii mesajelor difuzate prin intermediul televiziunii. Apoi, se cere o anumită implicare a guvernului în protecția publicului prin diverse reglementări (în România funcționează Legea audiovizualului și Legea privind înființarea și funcționarea Societății Române de Radiodifuziune și a Societății Române de Televiziune). *Last but not least*, trebuie ca jurnaliștii să respecte cu strictețe codul deontologic.

Dincolo de unele limite ca definirea insuficient de exactă a conceptelor și delimitarea nu tocmai clară a unor categorii de analiză, lucrarea Corinei Crișan și a lui

Lucian Danciu se remarcă prin câteva merite semnificative : reflectă principalele forme de manipulare a opiniei publice prin intermediul televiziunii, recomandând, totodată, căi de rezistență la manipulare ; uzează de exemple adecvate și sugestive ; prezentarea este, uneori, contextualizată, abordând situația mass-media din România, îndeosebi a televiziunilor, și incluzând sugestii de rezolvare a problemelor curente. Lucrarea oferă, în același timp, o perspectivă asupra manipularilor operate (în special prin intermediul televiziunii) în perioada comunistă, invitând cititorii români să învețe din experiența totalitară și făcând legătura necesară dintre trecutul și prezentul societății românești. Cartea este scrisă într-un limbaj simplu și accesibil unor largi categorii de public, adresându-se nu doar inițiatorilor în comunicarea mediatică, ci și celor dornici să pătrundă în universul mass-media.

Așa cum subliniază autorii în finalul lucrării, televiziunea nu se comportă ca o oglindă fidelă a realității, ci o transfigurează, trecând-o prin filtrul său. Acest demers poate avea efecte pozitive sau negative în planul vieții sociale. Rămâne esențial și incontestabil faptul că televiziunea nu reflectă, ci reconstruiește realitatea.

Ileana Todoran

Zoltan Rostas

Sala luminoasă. Primii monografiști ai Școlii gustiene,
București, Editura Paideia,
2003, 393 p.

Seria de interviuri cu membrii Școlii de la București a început în urmă cu peste 15 ani, în cadrul unui proiect ambițios de istorie orală elaborat de cunoscutul sociolog, antropolog și publicist Zoltan Rostas (n. 1946). Volumul de față continuă istoria alternativă a Școlii monografice, începută cu

Monografia ca utopie. Interviu cu Henri H. Stahl (2000) și *O istorie orală a Școlii Sociologice de la București* (2001).

Lucrarea debutează cu o introducere succintă, urmată de zece interviuri nedirijate cu primii monografiști ai Școlii întemeiate de Dimitrie Gusti (1880-1955): Ernest Bernea (1905-1990), etnolog, antropogeograf și sociolog, Harry Brauner (1908-1988), folclorist și compozitor, Lena Constante (n. 1908), artist plastic, Ion Costin (1903-1991), ziarist, Roman Cresin, statistician, Marcela Focșa (1907-2002), etnograf, Paula Herseni (n. 1907), filolog, Ștefan Milcu (1903-1997), medic și antropolog, Mihai Pop (1907-2000), folclorist și antropolog, Gheorghe Vlădescu-Răcoasa (1885-1989), sociolog, economist, publicist și om politic. Volumul se încheie cu o listă bibliografică de surse utilizate în întocmirea notelor și cu un index de nume.

„Sala luminoasă”, precizează autorul în capitolul introductiv „Începutul”, a fost „seminarul de seară al monografiștilor conduși de Dimitrie Gusti în campaniile de vară, începând din anii '20... spațiul și timpul *brainstorming*-ului celor strănși în jurul Profesorului în campaniile anuale de la Goicea Mare, Rușețu, Nerej, Fundu-Moldovei, Drăguș, Runcu și Cornova” (5), desfășurat în singura sală luminată din școala sau cărciuma sătească. Intenția mărturisită a autorului volumului de interviuri a fost aceea de a explora contextul în care s-a născut cercetarea monografică, faza de laborator a Școlii gustiene, în care teoria și metodologia se inventau „văzând și făcând”. Din perspectivă mai degrabă interpretativ-constructivistă, Zoltan Rostas își invită partenerii de discuție să-și prezinte biografiile personale împletite cu itinerarii profesionale, pentru a ajunge la reconstituirea pieselor „unei istorii sociale a monografismului gustian” (12).

„Începutul” debutează cu o ipoteză de lucru interesantă, după care tinerii, al căror

comportament a cunoscut o „destabilizare de lungă durată” după încheierea primului război mondial și constituirea statului național român, „au fost cei ce l-au scos pe Gusti la țară, și nu invers” (6). Ideea este susținută și de o serie de circumstanțe socio-istorice particulare: mitologia răspândită a culturii țărănești nepoluată de modernizare, aglomerația din Iași, cu refugiați (dintre care mulți tineri), precum și contextul european ce oferea exemplul unor instituții de cercetare și dezbateră a unor probleme de interes social și național. Pe cât de seducătoare este ipoteza formulată de autorul volumului, pe atât este de discutabilă, dacă o examinăm în contextul mai larg al formării intelectuale a lui Gusti și al influențelor suferite de acesta din partea antecesorilor săi prestigioși.

Pot fi invocate câteva argumente care arată că Gusti a intuit utilitatea și funcționalitatea cercetărilor nemijlocite de teren încă din perioada formației sale intelectuale în Germania (1898-1910). Stagiul (1900-1904) efectuat de sociologul român la Institutul de psihologie experimentală al celui mai de seamă teoretician al științelor și filosofiei din cultura germană, Wilhelm Wundt (1832-1920), i-a deschis ochii asupra limitelor măsurătorilor de laborator cu privire la fenomenele psihologice. „Cea mai mare lacună a experimentului”, observa el, „constă în faptul că se observă omul izolat, rupt de orice legături în care el trăiește: cu natura, cu alți oameni, cu cultura... Se neglijează condiționarea socială și culturală a tuturor fenomenelor și proceselor sociale” (Gusti, 1971, 103). Pe de altă parte, Gusti a sesizat semnificația extraordinară a preocupărilor profesorului său de a completa psihologia experimentală cu o cunoaștere de tip etnologic, ce ar putea da seama de „manifestările concrete ale psihologiei popoarelor trăind în viață socială”: studiul limbii, obiceiurilor, artei, religiei, științelor, dreptului, economiei, familiei,

proprietății, claselor, statului, culturii (105). Alte experiențe germane care i-au consolidat ideea importanței contactului direct cu manifestările fundamentale ale vieții umane au fost vizitele de documentare împreună cu studenți germani în unități economice (de pildă, vizita la fabrica Zeiss din Jena) și discuțiile pe tematica statisticii sociale și a recensămintelor purtate în seminariile lui Karl Bucher (1847-1930), economist, reprezentant de seamă al noii școli istorice. De la Bucher, Gusti a învățat că „viața adevărată, variată este doar aproximată prin categoriile abstracte ale recensământului”. Mai important este însă „a câștiga înțelegere pentru mediul cel mai apropiat”, aceasta fiind considerată prima condiție pentru statistician, pentru economist, dar și pentru sociolog (127-128). Maeștrii germani i-au transmis „învățătura că a fi erudit nu înseamnă a fi închis între cărți”: „Realismul sociologic pe care l-am practicat mai târziu prin cercetările de teren cu studenții mei”, mărturisea Gusti, „se datorește lui Wundt și Bucher” (129-130).

Alte argumente în sprijinul paternității gustiene a ideii cercetărilor monografice a satelor cu echipe de tineri și specialiști pot fi asociate cu proiectul său de sociologie a națiunii. Ideea călăuzitoare a sociologiei națiunii era cercetarea problemelor fundamentale ale societății românești de după marea unire din 1918, în vederea constituirii sale ca stat modern. Satul se impunea ca una dintre principalele probleme sociale ale țării, care trebuia cunoscută și soluționată. Și Gusti și-a asumat datoria de a cerceta cu mijloacele științei comunitățile sătești și de a formula soluții de modernizare a acestora.

Cele zece interviuri prezentate în volum descriu o experiență deosebit de sugestivă pentru înțelegerea modului cum a evoluat instituționalizarea sociologiei în strânsă legătură cu celelalte discipline, dar și cu mediul sociocultural și instituțional sătesc, academic, politic. Informațiile, punctele de vedere

înfățișate sunt interesante atât prin statutul lor de dovezi verbale care confirmă și/sau completează aspecte cunoscute ale cristalizării Școlii monografice, cât și prin contestațiile și provocările la adresa unor tipare și codificări ale experienței de cercetare, ale structurii de comunicație intra- și interștiințifică, ale valorilor împărtășite de membrii comunității științifice, ale practicilor de investigație „văzând și făcând”.

Un merit incontestabil pentru apariția acestui volum îi revine lui Zoltan Rostas, și anume excepționalei sale cunoașteri a fenomenului Școlii monografice și instituțiilor cu care aceasta a colaborat. Dovadă sunt cele peste 28 de surse documentare de referință utilizate: enciclopedii tematice, jurnale, mărturii, tratate, memorii, sinteze. Fără întrebările care dovedesc rigoarea unei foarte bune stăpâniri a domeniului și fără abilitățile autorului în arta „moșitului” socratic nu s-ar fi putut obține bogăția și varietatea de informații, evaluări, opinii, atitudini ale celor intervievați cu privire la evoluția comunității echipelor monografice și a monografiștilor de-a lungul a peste șapte decenii.

Primul interviu îl are ca interlocutor pe Ernest Bernea și poartă titlul „Eu eram mai puțin năist decât alții”. „Construcția” sa despre Școala monografică aduce în discuție, pe lângă unele puncte de vedere acreditate de istoria acestui mare experiment științific privind campaniile monografice, și unele informații inedite privind evoluția metodologiei monografice, structura echipelor de cercetare pe grupări distincte, viziunea interdisciplinară, relațiile de ierarhie și autoritate în procesul de emergență a Școlii. Pe baza informațiilor oferite de etnologul E. Bernea, se poate formula ipoteza reconstituirii unui stadiu sociografic ce a premers fazei monografice propriu-zise și care acoperea campaniile de la Goicea Mare, Rușetu, Nerej și Fundu-Moldovei. Referindu-se la această din urmă campanie,

Bernea afirmă explicit că monografiștii făceau „descrieri pur și simplu. Nu era nici un fel de model de cercetare”, nici un fel de metodologie specifică; „tot ce vedeam, scriam sub formă descriptivă. Și descrieri cu caracter exterior, nu descrieri pe plan interior, cu explicații. Descriere exterioară” (Rostas, 2003, 19-20). Aceste aprecieri vin în contradicție cu punctele de vedere formulate de H.H. Stahl, M. Vulcănescu, Vlădescu-Răcoasa, Marcela Focșa privind fundamentele analitice ale campaniilor monografice amintite. Chiar și la Goicea Mare, care a fost mai mult o vizită de explorare, consemna H.H. Stahl, „profesorul Gusti îi dăduse fiecărui echipier câte o sarcină precisă: aceea de a analiza satul Goicea din punctul de vedere al fiecărui «cadru» și «manifestare» în parte” (Stahl, 1981, 27). Cu atât mai mult, în campaniile următoare, îndelung și meticolos pregătite în seminar, „munca colectivă fusese organizată, de altfel, tot pe schema «cadrelor» și «manifestărilor»”, detaliate în chestionare și planuri de muncă tot mai desăvârșite (Stahl, 1981, 53-54). Dezvăluirile Marcela Focșa, cu titlul „Pe vremea mea fiecare era altfel”, confirmă, parțial, informațiile furnizate de H.H. Stahl. Ea își amintește de ședințele pregătitoare ale campaniei de la Fundu-Moldovei, în care Gusti își prezenta sistemul lui cu cadre și manifestări, ce oferea o viziune teoretică generală asupra monografiei, fără să fi existat o organizare a echipelor pe probleme specifice; se practica un gen de devălmășie a sarcinilor de cercetare, fiecare făcând de toate: „și statistica populației, și pe urmă formulare în legătură cu familia, cu obiceiurile legate de căsătorie, întemeierea familiei și așa mai departe” (Rostas, 2003, 110). Se cuvine o verificare atentă a acestor informații și confruntarea lor cu publicațiile Școlii, care ar putea aduce clarificări suplimentare privind emergența teoriei și practicii metodologice monografice.

Din istoria complexă a vieții profesionale a lui Bernea reținem și ideea unei structurării a comunității monografiștilor pe grupuri solidarizate de afinități intelectuale, mentalități, interese specifice, ideologii. Se poate desprinde grupul gustiștilor mai vârstnici „și care erau mai influenți la Gusti” (Rostas, 2003, 57), alcătuit din H.H. Stahl, M. Vulcănescu, T. Herseni și M. Georgescu. H.H. Stahl vedea puțin altfel acest grup de bază, etichetat „familie” de frați de cruce, alcătuit din el însuși, M. Vulcănescu, M. Georgescu și Xenia Costa-Foru (Rostas, 2000, 81). Alt grup era format din E. Bernea, I. Ionică, D.C. Amzăr și I. Samarineanu; un al treilea grup era alcătuit de „filoenglezii” O. Neamțu, A. Golopenția, P. Pogoneanu, B. Coste (Rostas, 2003, 58).

Unele evaluări făcute de E. Bernea asupra ierarhiei competențelor, a structurilor de autoritate profesională ridică întrebări privind rolurile și pozițiile consacrate de tradiția disciplinară ale întemeietorului Școlii unor membri marcanți ai acesteia. Este vorba de o anumită demitizare a lui Gusti, ca savant eminent, susținută parțial și de aprecierile privind profesionalismul de tip practicist, vizând mai degrabă acțiunea culturală decât teoriile sociologice înalte, făcute de H.H. Stahl (Rostas, 2000, 94, 98), la adresa lui Gusti. După Bernea, Gusti a fost mai mult organizator decât mare savant (Rostas, 2003, 55). Adevăratul teoretician prolific, geniul grupului, care a elaborat cel puțin 30 la sută din sistemul monografiei sociologice, era, în viziunea lui Bernea, M. Vulcănescu (Rostas, 2003, 55). Ar merita întreprinse cercetări specializate asupra rolurilor specifice jucate de Gusti și discipolii lui în structura de autoritate și rețelele Școlii monografice de la București.

Al doilea interviu, luat soților Harry Brauner și Lena Constante, intitulat „Toate lucrurile se leagă sălbatic”, cuprinde detalii interesante asupra sociologizării folclorului,

practicii interdisciplinarității în cercetarea culturii populare. Sub influența paradigmei sociologice, folcloristul H. Brauner descrie cum a ajuns să subordoneze criteriul estetic celui sociologic al valorii de circulație a melodiilor-tip sau arhetipurilor în cercetările sale asupra folclorului. La rândul său, artistul plastic Lena Constante dezvăluie influența decisivă a discuțiilor sociologice și statistice din „Sala luminoasă” și îndeosebi a convorbirilor cu H.H. Stahl asupra dezvoltării abilităților sale de a întocmi fișe sociologice privind tipurile de icoane populare.

Interviurile luate lui Ion Costin, „Ne simțeam bine împreună”, și G. Vlădescu-Răcoasa, „Gusti, ce-ai făcut! Tu faci minuni, măi”, aduc mărturii din partea a doi participanți la prima campanie monografică de la Goicea Mare, județul Dolj, din 1925. Din relatările lor rezultă că prima campanie monografică a fost pregătită în seminar, sub forma unor chestionare pentru cele opt cadre și manifestări. „Pe de o parte făceam seminarul”, preciza ziaristul Ion Costin, „lucrând tot pe metoda lui : ce întrebări ar trebui puse – se făceau chestionare și fiecare era distribuit... la geografie să avem un geograf, la biologie un medic, să constate starea de sănătate” (Rostas, 2003, 90-91). Completările aduse de primul asistent al profesorului Gusti, Vlădescu-Răcoasa, confirmă pregătirea campaniei de la Goicea Mare timp de doi ani de zile în cadrul seminarului, după un plan ambițios : economic, viață familială, „felul cum trăiesc oamenii ăia de acolo, care sunt lipsurile și care sunt posibilitățile” (368). Se poate identifica și o neconcordanță între informațiile furnizate de aceștia privind intenția lui Gusti de a desfășura cercetări de teren la sate. În vreme ce I. Costin (90) îi atribuie paternitatea ideii monografiilor de sate lui Gusti însuși („Din seminarul cel mare în care se discutau probleme și lucrări, Gusti a văzut că este nevoie și să facem o cercetare”), Vlădescu-Răcoasa (366-367)

își atribuie lui însuși această idee („Eu i-am sugerat profesorului Gusti o cercetare pe teren sociologică, cu orientarea justă de a observa faptele, de a studia consecințele lor, legăturile care există în foarte multe sate – asta ar fi extraordinar de interesant. Și atunci Gusti a făcut ochii mari, așa, și a zis : «Da ! Ia, ocupă-te tu, fă la seminar»”). Informații adiționale oferite de I. Costin privind distribuția rolurilor în campania monografică pun sub semnul întrebării unele merite autoatribuite de asistentul său : „La Goicea eram în jur de zece. Afară de Gusti, era Răcoasa, dar el nu cerceta. Avea o funcție, intervenea” (92).

Interviul avându-l ca interlocutor pe statisticianul Roman Cresin, intitulat „Cel mai plăcut concediu pe care l-am avut eu în viață”, oferă detalii semnificative despre pregătirea și desfășurarea recensămintelor complexe, economice și demografice care precedau venirea echipelor monografice în sat. Perspectiva sociologică din care s-a făcut analiza și interpretarea statistică a datelor cu privire la situația economică, demografică a familiei din Drăguș, Runcu, Cornova, relatează Roman Cresin, a depășit granițele monografiei sociologice, influențând și activitățile ulterioare la recensământul agricol din 1941 : „Ceea ce caracterizează această lucrare este faptul că e privită agricultura din punct de vedere social, anume sunt gospodăriile agricole grupate în raport cu forța de muncă” (103).

Unele detalii dezvăluite de R. Cresin, corelate cu mărturii ale lui E. Bernea și Mihai Pop, pot configura o imagine inedită a evoluției practicii metodologice a echipelor monografice din „sala luminoasă”. Rezultă o fază inițială, de debut, a „cunoașterii tacite” a comunității monografiilor sociologice de la Fundu-Moldovei (1928), în care relațiile de comunicare erau mai puțin structurate, mai spontane, constituite din întrebări formulate de participanții la cercetare, urmate de răspunsuri oferite de

profesorul Gusti și Mircea Vulcănescu ; urmează o etapă de maturizare a structurilor de comunicare, având ca apogeu ședințele organizate în grupuri mici, specializate pe probleme și teme de investigație de la Drăguș (1929); procesul de raționalizare a relațiilor de comunicare și autoritate cunoaște apoi, la Runcu (1930), o ușoară erodare birocratică, caracteristică organizațiilor formale, dezvăluită sugestiv de „Descântecul de monografie” făcut de Ștefania Cristescu, viitoarea doamnă Golopenția, profesorului Gusti. Textul descântecului arată un tipar de dezbateri cu roluri codificate în care șeful de echipă prezenta materialul de cercetare și ceilalți membri ai echipei „căscău” (Rostas, 2003, 20, 100, 282).

Cele mai interesante informații și evaluări oferite de Marcela Focșa, Paula Herseni, Ștefan Milcu, Mihai Pop se referă la schimbările de perspectivă ale propriilor domenii de cercetare în contact cu paradigma sociologiei monografice. În interviul intitulat „Eu am fost ales membru direct titular al Academiei”, medicul Ștefan Milcu derulează procesul prin care a ajuns la „adevărată viziune antropologică” ce presupune încadrarea „populației umane într-un mare complex integrativ” (244).

În interviul intitulat „Arhiva de folclor... la șura de fân”, antropologul Mihai Pop a descoperit în contactul cu monografia o serie de teme de mare relevanță sociologică în domeniul folclorului : inovațiile în limbă, în căsătorie, procesul de socializare, funcțiile sociale și simbolice ale oralității, identitatea comunitară, conștiința de *noi*, structura socială, principiul multidisciplinarității și interdisciplinarității, normativitatea și transgresarea normelor ca strategii adaptative de viață a comunităților sătești. Studiul riturilor din perspectiva monografică arată M. Pop, a dezvăluit o lume a tocmelii oamenilor cu normele de viață : riturile îi

ajută pe oameni să trăiască cu normele, relativizându-le la „necesitățile situaționale” (334-335).

Volumul de interviuri cu primii monografiști ai Școlii gustiene constituie, indiscutabil, un document deosebit de valoros asupra unei lungi perioade, tumultuoase, de „creștere” și „descreștere” a acestui excepțional fenomen științific. Experiența personală a primilor monografiști este interesantă atât în sine, ca dovadă empirică a emergenței unei comunități științifice, cât și din punctul de vedere al provocărilor adresate raționalității științelor sociale care se întemeiază pe activitatea umană de înțelegere și explicare a variabilității culturale.

Multe dintre mărturiile și evocările prezentate în volum acoperă cu informații inedite zone descoperite, spații albe despre destinul și cariera monografiei și monografiștilor după instaurarea regimului comunist. Volumul este bogat și în informații, aprecieri, opinii cu caracter mai larg, istoric, geopolitic, instituțional, cultural, politic, despre istoria mai mult sau mai puțin recentă, dintre anii '20 și '80. Lectura acestui volum constituie un stimulent pentru reconsiderarea presupuzițiilor teoretice și metodologice ale relației știință-societate, știință-putere, ale procesului de instituționalizare a științei și constituirii comunităților științifice.

Bibliografie

- Gusti, D. (1971). Fragmente autobiografice. Autosociologia unei vieți 1880-1955. În *Opere*, V. București : Editura Academiei.
- Rostas, Z. (2000). *Monografia ca utopie. Interviuri cu Henri H. Stahl*. București : Paideia.
- Rostas, Z. (2001). *O istorie orală a Școlii Sociologice de la București*. București : Editura Printech.
- Stahl, Henri H. (1981). *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice”*. București : Editura Minerva.

Maria Larionescu